

Dorota Łukaszewicz

Historia budynku teatru miejskiego w Gliwicach

Pisma Humanistyczne 5, 85-94

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dorota Łukaszewicz

HISTORIA BUDYNKU TEATRU MIEJSKIEGO W GLIWICACH

WSTĘP

Niniejsza praca jest poświęcona historii pewnego interesującego gliwickiego budynku- dawnego Teatru Miejskiego (Stadttheater), dzisiaj nazywanego „Ruinami”. Ruiny są ostatnio bardzo modnym miejscem. Odbywa się tu wiele imprez artystycznych i kulturalnych. Wnętrze jest lubiane za „niepowtarzalną, surową atmosferę”, „unikatowość”, „magiczny klimat”. Teatr jest teraz częściowo zabezpieczony i przystosowany do ograniczonego użytkowania. W najbliższym czasie zawiązana w 1994 roku Fundacja Odbudowy Teatru Miejskiego ma przeprowadzić remont obiektu w taki sposób, żeby teatr dalej sprawiał wrażenie ruin, ale był wyposażony we wszystkie konieczne dla całorocznego funkcjonowania urządzenia.

Budynek ma już ponad 100 lat i bardzo ciekawą historię. Mimo, że był obiektem architektonicznie nieudanym (tak naprawdę wcale nie wygląda jak teatr) i na początku miał wiele technicznych mankamentów- to właśnie tu koncentrowało się życie teatralne Gliwic do końca II wojny światowej. Dzieje naszego Stadttheater są bardzo powiązane z historią Gliwic i całego Górnego Śląska. Teatr, który jest oczywiście pozostałością czasów niemieckich, służył jako lazaret podczas I wojny, przeszedł generalną przebudowę w latach największego rozwoju architektonicznego miasta i kosztowną renowację w celach propagandowych w 1944 roku. W 1945 został spalony przez Armię Czerwoną. W latach powojennych prowizorycznie zabezpieczony ulegał powolnemu niszczeniu. Według projektów to właśnie teraz mają się dla niego zacząć nowe czasy, ale na realizację planów brakuje funduszy...

Moim celem było opisanie historii budynku od momentu powstania do dzisiaj. Interesowało mnie jak teatr wyglądał po kolejnych przebudowach, jak zmieniały się wygląd i funkcje pomieszczeń. Poszukiwałam też informacji dotyczących okoliczności renowacji, sprawy własności itp. Korzystałam głównie z dwóch Źródeł. Po pierwsze z Aktów Miasta Gliwice dotyczących budynku przy Wilhelmstrasse 28 z lat 1890-1930. W tych aktach (przechowywanych w gliwickim archiwum) znajdują się dokumenty koncesyjne- pisma w sprawie koncesji na prowadzenie różnego rodzaju działalności: wyszynk alkoholi, organizowanie przedstawień teatralnych itp. Większość z nich jest pisana odręcznie gotykiem- dla mnie bariera nie do przebycia. Znajdują się tam jednak

także pisma pisane na maszynie- z tych korzystałam. Przynajmniej w niektórych aktach zawierają plany budynku, które trafiały tam przy okazji kolejnych renowacji. Praca jest oparta właśnie na analizie tych planów.

Drugim ważnym źródłem była praca pana Jacka Schmidta, gliwickiego historyka - pasjonata „Życie teatralne w Gliwicach (1796- 1944)”. Książka jest poświęcona życiu teatralnemu, a więc zespołom, doborowi repertuaru, reakcjom publiczności, ale zawiera także wiele informacji na temat historii samego budynku. Wiadomości w książce pochodzą głównie z analizy prasy wydawanej w latach 1796- 1944.

VICTORIA THEATER

W Gliwicach w drugiej połowie XIX wieku przedstawienia teatralne odbywały się w różnych przystosowanych do tego celu salach. Jacek Schmidt wymienia Schützenhaus (dzisiejszy Teatr Miejski, wówczas położony bardziej na peryferiach), sale w Rynku, na ul. Górnych Wałów, na Wrocławskiej, na Placu Krakowskim i inne sale i ogrody restauracyjne.¹ Gliwice- dwudziestotysięczne miasto- czekały na „teatr z prawdziwego zdarzenia”. Kilkakrotnie zawiązywano towarzystwa i fundusze, których celem było zebranie środków na budowę odpowiedniego obiektu. Wreszcie w 1892 roku powstała pięćsetosobowa sala Schützengarden na dzisiejszym placu Mickiewicza (teraz mieści się tam szkoła muzyczna). Na jej budowę miasto udzieliło przedsiębiorcy Friedländerowi niskoprocentowanego kredytu. W Schützengarden miało siedzibę gliwickie Towarzystwo Dramatyczne.² Sala z powodzeniem spełniała funkcję teatru miejskiego do 1899 roku. Wtedy to został oddany do użytku Victoria Theater, usytuowany w samym centrum miasta, bo przy Wilhelmstrasse (dzisiaj ul. Zwycięstwa) i większy od Schützengarden.

Teatr wybudowała spółka Victoria na parceli równoległej do Wilde Klodnitz (odnoga Kłodnicy) między ulicami Zwycięstwa i Dworcową. Pomieszczenia teatru były częścią budynku mieszczącego hotel, restaurację, sklepy itp. Właścicielem parceli i współwłaścicielem budynku był Julius Leppich, bardzo przedsiębiorczy mistrz stolarski, który dorobił się fortuny na handlu meblami. Sprawy finansowe budowy były podobno „bardzo skomplikowane”³, brakowało koniecznych pozwoleń, Leppich miał kłopoty z policją budowlaną.

Projekt teatru wykonała gliwicka spółka architektów Zimmerman & Wacha. Hugo Zimmerman, mistrz budowlany i rzeczoznawca sądu w Gliwicach, podobno był także autorem przebudowy gliwickiego ratusza. W albumie o Gliwicach z 1928⁴ znajduje się reklama firmy Zimmermana; podany jest tam rok jej założenia- 1897, ale brakuje Wachy. Plany teatru

¹ J. Schmidt, *Życie teatralne w Gliwicach*, Gliwice [2000] s. 39

² Tamże, s. 29

³ Tamże, s. 40

⁴ *Gliwicz. Herausgegeben von Magistrat Gleiwitz bearbeitet von stadtbaurat Schabik*, Berlin Halensee, 1928

z pieczętą „Zimmerman & Wacha- Architektur- Gleiwitz” pochodzą z 1898. Być może w 1928 roku Wacha już nie żył albo architekci rozstali się wcześniej.

Wiadomo, że między architektami a Leppichem doszło do konfliktu i teatr wybudowano przy pomocy mistrza Gaerte (wcześniej autora areny, na której odbywały się przedstawienia cyrkowe i zawody sportowe⁵). Jednak z porównania planu sporządzonego przez spółkę Zimmerman & Wacha z pierwszym planem już wybudowanego teatru umieszczonym w aktach wynika, że mimo konfliktu projekt spółki został zrealizowany.

Początkowo budynek (do 1901 roku Victoria Theater, później Stadttheater) był własnością spółki Victoria i Leppicha, którzy wynajmowali poszczególne pomieszczenia użytkownikom. Dzierżawcami teatru byli jego kolejni dyrektorzy.

Jak wyglądał teatr w pierwszych latach funkcjonowania? W aktach znajduje się tylko jeden projekt fasady- pierwotnie właściwie ściany bocznej od strony Wilde Klodnitz- ten autorstwa Zimmermana i Wacha. Na pierwszych fotografiach teatru pochodzących z okresu po przebudowie w 1924 roku widać pewne różnice w stosunku do projektu (np inną ilość okien, mniej ozdób). Jeżeli te zmiany wprowadzono już podczas budowy w 1899 roku, to elewacja w niezmiennym kształcie zachowała się do końca II wojny.

Na początku ściany zewnętrzne całego budynku były nieotynkowane i obłożone żółtą licowaną cegłą, potem (do, lub w 1944 roku) część od głównego wejścia w stronę Wilhelmstrasse otynkowano. Elewacja była podzielona w pionie na sześć segmentów. Żaden z segmentów nie był dominujący, jedynie drugi (osłaniający scenę) zwracał uwagę oryginalną ozdobą- ryzalitową balustradką akcentującą schody w kieszeni sceny. Trzeci i czwarty segment były ryzalitowo wysunięte. Między oknami występowały pilastry lub lizeny, ciągnące się przez wysokość pierwszego i drugiego piętra. Budynek sprawiał więc z zewnątrz wrażenie dwukondygnacyjnego, co dodatkowo podkreślała budowa okien. Pierwsza kondygnacja, pozbawiona ozdób, nie zaczynała się od poziomu gruntu, ale od ciągnącego się wzdłuż budynku tarasu. Pomieszczenia poniżej tarasu należały już do pływalni i zakładu kąpielowego w podziemiach.

Jaki był układ pomieszczeń wewnątrz? Jeżeli ustawić się w Alei Przyjaźni przodem do teatru, po prawej mając ulicę Zwycięstwa, to na lewym końcu budynku znajdowała się scena, do której po bokach przylegały rekwizytornie i przebieralnie. Dalej (w stronę Zwycięstwa) była oczywiście widownia, okolona miejscami stojącymi na parterze i galeriami na dwóch piętrach (w pionie teatr zajmował parter i dwa piętra). Układ tej części nie ulegał później poważnym przebudowom- oprócz powiększenia sceny, obniżenia proscenium i oczywiście zmian wystroju. Podobno od początku sala teatralna odznaczała się doskonałą akustyką, która „wyszła” niedoświadczonym twórcom jakby przypadkiem. Często natomiast zmieniano układ i funkcje pomieszczeń w

⁵ J. Schmidt, *Życie teatralne w Gliwicach*, Gliwice [2000] s. 35

części teatru skierowanej w stronę Zwycięstwa i połączonej z resztą budynku Leppicha. Gdzie kończył się teatr, a zaczynała „reszta”? Jeżeli spojrzeć na budynek tym razem od podwórka przylegającego do ulicy Kłodnickiej, po lewej stronie widać wysunięty przedsionek (z widoczną wnęką po wejściu), a około dwunastu metrów dalej wystającą klatkę schodową (główna klatka schodowa budynku). Początkowo część teatru zawierająca foyer, bufet, szatnie itp sięgała do połowy odcinka między widocznym z zewnątrz przedsionkiem, a klatką schodową.

Aby wejść do teatru należało przejść przez sień od Wilhelmstrasse na wspomniane podwórko i stamtąd do przedsionka gdzie prawdopodobnie znajdowała się kasa (nie zaznaczona na planach). Z przedsionka były schody na zewnętrzny taras i przejście do foyer, a stamtąd na widownię. Foyer miało kształt litery L skierowanej w stronę Zwycięstwa i zajmowało całą szerokość budynku. Na parterze nie było szatni (mimo że zaprojektowali ją tam Zimmerman i Wacha). Małe szatnie znajdowały się na piętrach w części nad przedsionkiem (dzieliły tę małą powierzchnię z damskimi toaletami) Na I piętrze była też mała sala (Kleine Saal). Wychodziło się z teatru prosto z widowni na podwórko.

Jacek Schmidt pisze, że wyjście z teatru było na promenadę.⁶ Zimmerman i Wacha projektowali taką możliwość, ale na późniejszych planach nie jest ona wyraźnie zaznaczona. Prawdopodobnie musiało funkcjonować połączenie z tarasem od Wilde Kłodnitz i być może także wypuszczano tamtędy widzów.

Zimmerman i Wacha zaprojektowali też scenę letnią prostopadłą do głównego budynku i otwartą na podwórko. Zbudowano ją w 1901 roku⁷ jako budynek na planie prostokąta, mieszczący też rekwizytornię i toalety. Z planów wynika, że na podwórku był wtedy ogród z fontanną.

STADTTHEATER- OBIEKT W REMONCIE

Oddany do użytku w 1899 roku Victoria Theater od początku ostro krytykowany. Rzeczywiście był to obiekt pod wieloma względami nieudany. Teatr, mimo że usytuowany tuż przy głównej ulicy miasta, nie był z niej widoczny. Sprawił raczej wrażenie przybudówki doczepionej na siłę do reszty budynku. Brakowało mu odpowiedniej dla teatru fasady z reprezentacyjnym wejściem. Widzowie zmuszani do przechodzenia przez sień i podwórko słusznie uważali to za skandal. Wewnątrz nie było lepiej. Narzekano na „skromną i słabo funkcjonującą szatnię”⁸, „ponure i rzadko odwiedzane foyer”⁹, „mankamenty oświetleniowo techniczne”¹⁰. Na pewno było też mało toalet, które zresztą nie funkcjonowały bez

⁶ Tamże, s. 41

⁷ Tamże s. 47

⁸ Tamże s. 74

⁹ Tamże s. 41

¹⁰ Tamże s. 73

zarzutu. Sama sala teatralna była wyposażona w niewygodne drewniane fotele.¹¹ Ale- jak wspomniałam- odznaczała się doskonałą akustyką.

Teatr wymagał więc generalnej przebudowy. Została ona wykonana dopiero w 1924 roku, za czasów Karla Schabika, ale do tego czasu obiekt wielokrotnie poprawiano. Według Jacka Schmidta już w 1901 roku „sala teatralno koncertowa została poddana generalnej renowacji, po której otrzymała zupełnie nowy wygląd”¹². W 1906 roku na w budynku zamontowano nowe toalety. W 1909 roku odbył się generalny remont pomieszczeń przylegających do sali teatralnej. W aktach znajduje się urzędowy nakaz renowacji tej części budynku jako warunek przedłużenia koncesji na użytkowanie teatru. W piśmie wyszczególnione są różne usterki: Źle funkcjonujące toalety, które zagrażają czystości przyległej restauracji, niedostatecznie wyposażone pokoje dla służby (obok małej sali), brak toalet przy sali kinowej, niesprawną wentylację, itp. Podczas tego remontu, a może już wcześniej, zmieniono nieco układ pomieszczeń. Z planu z 1909 roku wynika, że we foyer na parterze został umieszczony bufet i duża szatnia, a na drugim piętrze- druga mała sala. Właśnie w jednej z małych sal mogło być wspomniane kino- w aktach znajduje się pozwolenie na jego otwarcie z 1907 roku.

W 1910 roku odbyła się renowacja pod kierunkiem Emila Falka, w wyniku której pomieszczenia zyskały „nowy świąteczny wygląd”, powiększono też korytarze i szatnie.¹³ Poza tym także w 1910 roku w małej sali na pierwszym piętrze wydzielono „przedsiónek dla artystów” i umieszczono scenę pod ścianą oddzielającą salę od foyer. W tej małej sali według dokumentów odbywały się przedstawienia kabaretowe.

W 1912 roku przeprowadzono remont basenu i łaźni znajdujących się w podziemiach budynku. Co ciekawe, Zimmerman i Wacha w pomieszczeniach pod teatrem zaprojektowali półkoliście ułożone kręgielnie, piwiarnie i winiarnie (lub może pomieszczenia gdzie przechowuje się trunki). Tymczasem basen musiał zostać otwarty razem z teatrem, bo już w 1901 roku odbywały się tam zawody pływackie.¹⁴ Wspomnianą renowacją przeprowadziło miasto, które w 1912 roku kupiło pływalnię z przyległościami.

W 1916 roku odbył się kolejny remont, tym razem samej sali teatralnej. Powiększono widownię i umieszczono orkiestrę pod proscenium. W wyremontowanej sali pod koniec I wojny mieścił się lazaret. W tym czasie Stadttheater (nazywany tak od 1901 roku) był już naprawdę Teatrem Miejskim - bo w 1914 roku miasto Gliwice przejęło jego zobowiązania finansowe.¹⁵

PRZEBUDOWA KARLA SCHABIKA

¹¹ Tamże s. 41

¹² Tamże, s. 44

¹³ Tamże s. 65

¹⁴ J. Schmidt, *Kąpieliska i łaźnie w Gliwicach*, w: *Rocznik Muzeum w Gliwicach*, T. VI, s. 134

¹⁵ J. Schmidt, *Życie teatralne w Gliwicach*, Gliwice [2000] s. 71

Renowacje przeprowadzane przez dwadzieścia pięć lat na pewno uczyniły Stadttheater znośniejszym dla użytkowników. Ale pozostały główne mankamenty budynku: brak zewnętrznej reprezentacyjności i fatalnie usytuowane wejście. Do 1923 roku nie dokonywano w architekturze teatru poważnych zmian- na pewno nie sprzyjały temu chude powojenne lata.

Generalną przebudowę przeprowadzono wreszcie w 1924 roku. Data nie dziwi, bo był to okres bardzo intensywnego rozwoju urbanistycznego Gliwic. Miasto, podobnie jak wiele innych, przeżywało napływ mieszkańców i rozrastało się. Naczelnym architektem miasta był w tym czasie (od 1919 roku) Karl Schabik. Dzięki temu akurat Gliwice rozwijały się przestrzennie w kontrolowany sposób, według ustalonej koncepcji.

Właśnie Schabik zdecydował o otwarciu teatru na ulicę Wilde Klodnitz, co za jednym zamachem przydało budynkowi reprezentacyjności, uczyniło go widocznym od Wilhelmstrasse i załatwiło sprawę godnego teatru wejścia. Ten prosty pomysł wiązał się pewnie z projektem zagospodarowania Wilde Klodnitz (gdzie jeszcze na początku XX wieku płynęła rzeka), także autorstwa Schabika. Promenadę oczyszczono, a naprzeciwko teatru powstały nowoczesne bloki mieszkalne.¹⁶

Teraz do teatru wchodziło się od strony promenady szerokimi schodami przez przedsionek z kasą (na planie z 1924 roku kasę po raz pierwszy zaznaczono). Dalej można było wejść do foyer, które zajmowało już cały odcinek między przedsionkiem, a główną klatką schodową (pomieszczenia należące do teatru powiększono kosztem reszty budynku). Foyer zajmowało połowę szerokości teatru, w drugiej połowie znajdowało się przejście na widownię i szatnie (szatnie były więc teraz mniej więcej dwa razy większe niż poprzednio). Na pierwszym piętrze nad foyer została umieszczona kawiarnia- Theatercafe, która podobno stała się potem bardzo popularnym lokalem. Pomieszczenie to jak na kawiarnię było raczej nietypowe- długie i wąskie, przypominające korytarz. Wnętrze optycznie poszerzały lustra zamontowane na podporach. Kawiarnia składała się z trzech części. Pierwsza była szczególnie reprezentacyjna; miała ściany obłożone marmurem, wysokie okna i wbudowane wygodne fotele. W części centralnej był parkiet taneczny i wyjście na taras (nad przedsionkiem), a w trzeciej, niebieskiej- bufet.¹⁷

Renowacji poddano nie tylko część reprezentacyjną budynku, ale i samą salę teatralną. Prawdopodobnie to właśnie w 1924 roku wprowadzono scenę obrotową. Scena została też powiększona i miała teraz półokrągły kształt. Pojawiła się nowa pluszowa dwuczęściowa kurtyna, a także kurtyna metalowa (stosowana jako zabezpieczenie przeciwpożarowe). Drewniane fotele wymieniono w końcu na wygodniejsze skórzane i

¹⁶ B. Szczyпка- Gwiazda, *Poglądy artystyczne Karla Schabika a rozwój przestrzenno-architektoniczny Gliwic w czasach Republiki Weimarskiej w: Rocznik Muzeum w Gliwicach*, T. XIV, s. 176

¹⁷ J. Schmidt, *Życie teatralne w Gliwicach*, Gliwice [2000] s. 267

zamontowano nowe oświetlenie. Prasa zauważyła też, że w jakiś sposób poprawiła się akustyka sali.¹⁸

Nowy budynek bardzo spodobał się publiczności, przychylna była reakcja prasy. Miasto miało wreszcie teatr, który wyglądał i funkcjonował bez zarzutu. Mógł śmiało konkurować z innymi teatrami Śląska.

Właśnie w 1924 roku z Gliwic zniknął stały zespół teatralny. Nasz Stadttheater po przebudowie (może przeprowadzonej w tym celu) stał się za to częścią ciekawego eksperymentu, o którym wypada wspomnieć. W 1924 roku został utworzony Teatr Trzech Miast- Bytomia, Gliwic i Zabrze. Zespoły tych miast zostały połączone i prowadziły wspólną kasę, subwencjonowaną przez miasto, prowincję i państwo. W Bytomiu miał siedzibę zespół teatralny, a w Gliwicach mieszkali członkowie operetki, chóru i orkiestry. Wspólnie ustalano repertuar i zespoły występowały w miastach po kolei. Eksperyment okazał się nieopłacalny i spowodował wiele konfliktów, ale przetrwał (od 1927 roku jako Górnośląski Teatr Okręgowy z siedzibą w Bytomiu) aż do 1943 roku.¹⁹

OSTATNI BŁYSK- OBERSCHLESISCHES SCHAUSPIEL

Po 1924 roku w architekturze teatru nie wprowadzano już poważnych zmian. Trudno byłoby wymyślić korzystniejsze rozwiązania dla tego budynku od tych, które zastosował Schabik. Przeprowadzono oczywiście drobniejsze renowacje. W 1936 przemalowano łoże (złote balustrady i czerwone tło). W 1937 pogłębiono scenę i powiększono garderoby dla artystów²⁰ (być może w tym celu trzeba było rozbudować cały budynek w kierunku ulicy Dworcowej?). Zmodernizowano też oświetlenie. W 1941 roku wszystkie pomieszczenia były malowane- sala teatralna na kolor „stonowanej czerwieni” ze złotymi ornamentami.²¹

Przez całą wojnę teatr w Gliwicach działał. Był chętnie odwiedzany przez artystów z całych Niemiec²² (w większości podobno artyści- mężczyźni byli na froncie) Nic dziwnego- tu było spokojnie, prawie nie znano nalotów.

Trudno powiedzieć, co było powodem decyzji gauleitera Brachta (odpowiednik wojewody), żeby właśnie w gliwickim teatrze stworzyć Oberschlesisches Schauspiel, czyli teatr dla całego regionu, wzorcową instytucję kulturalną. Być może teatr w Bytomiu - o wiele lepszy obiekt - był już dostatecznie wyróżniony jako siedziba Górnośląskiego Teatru Okręgowego. W każdym razie w 1943 roku taka decyzja została podjęta.²³ Do Gliwic miał wrócić stały zespół teatralny. W życiu teatralnym miasta miała się zacząć nowa era.

¹⁸ Tamże, s. 77

¹⁹ Tamże s. 77- 100

²⁰ Tamże s. 103- 104

²¹ Tamże s. 110

²² Tamże s. 116

²³ Tamże s. 117

Zadanie stworzenia w Gliwicach teatru regionalnego otrzymał dotychczasowy intendent teatru w Nysie Curt Hurrle. Hurrle otrzymał też ogromne środki, żeby Stadttheater uczynić obiektem godnym mającej powstać instytucji. Przypominam, że działo się to w 1943 roku, kiedy w Niemczech już się nie przelewało, ludzie byli przezwyczajeni do oszczędności i ograniczeń. Tymczasem, jak pisze Jacek Schmidt, do Gliwic jechały całe wagony drewna, żelaza, płótna, jedwabiu i brokatu.²⁴ Sprowadzono architektów z Berlina - Bartelsa i Schweitzera, zaangażowano jeńców i robotników przymusowych. W lutym 1944 otwarto bardzo uroczyście wspaniale odnowiony teatr.

Jak wyglądała sala teatralna Oberschlesisches Schauspiel? Rzędy foteli (nowych) stały teraz silnie kolidujące, nie było bocznych łóż, sufit był nieco obniżony (co jeszcze polepszyło akustykę). Sala miała nowe oświetlenie. Największe wrażenie na widzach zrobił jednak wystrój sali autorstwa Erny Hitzberger, a szczególnie zaprojektowana przez nią kotara. Kotara (dwuczęściowa, 9 na 16 metrów) była ręcznie haftowana. Widniały na niej wizerunki kwiatów, drzew i zwierząt. Kotarę, wspomnianą z zachwytem przez każdego, kto ją widział, haftowały słynne hafciarki z Schönwaldu (dzisiejszy Bojków). Inną ozdobą był kuty w żelazie, połączony żyrandol. Pojawiła się też ozdobna płaskorzeźba na suficie, wykonana przez Fritza Müllera- Kamphausena i prace gliwickich plastyków w kuluarach. Ściany zostały pomalowane na czerwono- złoty kolor. Poza tym do teatru dobudowano skrzydła na garderobę dla artystów.²⁵

Oberschlesisches Schauspiel działał tylko jeden sezon- w sierpniu 1944 zamknięto w Niemczech wszystkie teatry. A w marcu 1945 roku teatr został podpalony przez żołnierzy Armii Czerwonej, którzy podczas wesołej zabawy w sali teatralnej rozpalili sobie ognisko. Słynną kotarę pocięli wcześniej na koce... Taki był koniec Stadttheater.

POWOJENNA DEWASTACJA

Powojenne Gliwice potrzebowały nowego teatru. Znalazł on siedzibę w dawnym Schützenhaus na ulicy Nowy Świat. Jest to wystarczająco duży, reprezentacyjny, wolnostojący budynek, położony na uboczu, ale jednak w pobliżu centrum. Wykorzystanie budynku w dobrym stanie opłacało się na pewno bardziej niż odbudowa spalonego Stadttheater.

Z jakiś względów dawny teatr nie został jednak ani wyburzony, ani wykorzystany. Pozostawiono go bez opieki i przez lata zamieniał się w brzydką ruinę. Prawdopodobnie gdyby odpowiednio go zabezpieczono od razu (na przykład przed wilgocią), dzisiaj zostałoby z niego dużo więcej. Pożar w 1945 roku zniszczył tylko wyposażenie wnętrza i prawdopodobnie strop. Reszta zniszczeń (na przykład zardzewiałe nie do odratowania wewnętrzne schody, uszkodzenia słupów nośnych balkonów,

²⁴ Tamże s. 117

²⁵ Tamże s. 117

dewastacja zewnętrznych ścian)²⁶ jest efektem okresu nieużytkowania. Po wojnie, pod koniec lat czterdziestych, wykonano tylko prowizoryczne zabezpieczenie dachu stropem z desek i płytą żelbetową oklejoną papą. Ta ciężka konstrukcja spowodowała osadzenie gruntu i w efekcie obniżenie ścian i wykrzywienie balkonów.²⁷ Dewastacji wewnątrz uległa tylko sala teatralna. Połączenie z foyer zamurowano i ta część budynku jest użytkowana (obecnie przez KS Piast). Łazienki pod foyer działały jeszcze w latach siedemdziesiątych, ale basen niszczał razem z teatrem. Zwraca uwagę zmiana wyglądu fasady teatru. Z początkowych sześciu segmentów pozostały tylko trzy, osłaniające widownię i scenę. Ściany zewnętrzne przedwojennego foyer zostały pozbawione ozdobnych elementów, wyposażone w rzędy zwykłych okien i otynkowane. Ocalała część fasady uległa częściowemu zniszczeniu. Prawdopodobnie były po wojnie projekty odbudowania teatru i to dla celów zgodnych z pierwotnym przeznaczeniem. W latach siedemdziesiątych GZUT otrzymał zlecenie zaprojektowania sceny obrotowej dla ruin teatru według przedwojennych planów. Zlecenie jednak później odwołano. Nawiasem mówiąc były pogłoski, że stary mechanizm sceny obrotowej znajduje się w Domu Kultury w Łabędach. Ktoś to jednak sprawdził i okazało się, że nie zgadzają się wymiary urzędnika.

RUINY TEATRU- MIEJSCE MAGICZNE

Teatrem zajęła się dopiero w latach dziewięćdziesiątych Ewa Strzelczyk i stworzona przez nią w 1995 roku Fundacja Odbudowy Teatru Miejskiego w Gliwicach. Fundacja przystosowała ruiny do sezonowego - bo nie ma ogrzewania - użytkowania. W 1995 roku przeprowadzone zostały odpowiednie prace.²⁸ Uprzątnięto gruz, śmieci i elementy grożące zawaleniem, zabezpieczono teatr przed pożarem i włamaniami. Zrekonstruowano podłogę i scenę (widownia jest płaska) i zakupiono krzesła. Wstawiono okna i drzwi. Ruiny zostały oświetlone i wyposażone w sprzęt nagłaśniający. Zbudowano też garderoby dla artystów (w części dawnej sceny letniej). Powstało nowe wejście, bo przedwojenne prowadzi do siedziby KS Piast. Do teatru wchodzi się teraz z Al. Przyjaźni przez odbudowany taras na widownię. Działa też stare wyjście na widownię „od podwórka”, ale nie jest udostępniane publiczności. W maju 1996 roku, podczas Gliwickiej Wiosny Teatralnej odbyło się w Ruinach pierwsze od pięćdziesięciu lat przedstawienie. Od tego czasu stale są tam organizowane różne imprezy kulturalne (przedstawienia teatralne, koncerty, seanse filmowe). Nowy obiekt polubiła publiczność i artyści. Ruiny zwyciężyły nawet plebiscyt „Moje magiczne miejsce”

²⁶ Opis techniczny do projektu architektoniczno- budowlanego odbudowy Teatru Miejskiego w Gliwicach przy Al. Przyjaźni, dz. nr 8/12,

²⁷ Tamże

²⁸ M. Król, Dokument promocyjny dla ruin teatru miejskiego w Gliwicach, s. 8- 9

zorganizowany w 1999 roku przez „Gazetę Wyborczą”, co znaczy, że w ciągu trzech lat stały się popularne w całym regionie.

W 1997 roku tenże budynek został wpisany do wojewódzkiego rejestru zabytków jako „obiektu stylu XIX- wiecznego historyzmu” i od tej pory na wszelkie prace prowadzone w Ruinach musi wyrazić zgodę Konserwator Wojewódzki.

Na zakończenie wypada wspomnieć jak ma wyglądać teatr po zapowiadanej odbudowie.

Według podstawowego założenia mają zostać zachowane wszystkie elementy obiektu, które dają się odtworzyć. Wnętrze sali teatralnej i widowni ma eksponować „estetykę ruiny”, która została uznana za „zastaną wartość charakterystyczną obiektu”²⁹. Teatr będzie jednak przystosowany do realizacji imprez kulturalnych różnego typu. Ma mieć charakter impresaryjny, to znaczy, że nie będzie dużego zaplecza technicznego³⁰. W podziemiach, tam gdzie znajduje się zrujnowany basen, projekt przewiduje kawiarnię. Tam także przebudowa ma zachować jak najwięcej elementów zastanych- pozostanie na przykład po pływalni kształt podłogi. Teatr odzyska swoje dawne foyer. Obie części zostaną połączone ciekawym elementem fasady- symbolizującą pęknięcie przeszkloną szczeliną. Planowane jest też zagospodarowanie przestrzeni wokół teatru- historycznego podwórka od Kłodnickiej i samej Alei Przyjaźni.³¹ Projekt został wykonany przez zespół pracowników i studentów Politechniki Śląskiej. Jeżeli wszystko pójdzie zgodnie z planem Gliwice zyskają unikatowy, przyciągający zamiejscową publiczność teatr.

BIBLIOGRAFIA:

1. *Akta miasta Gliwice*, Archiwum państwowe Katowice, oddział w Gliwicach, sygn. 2286/ 87/ 88
2. J. Schmidt, *Życie teatralne w Gliwicach (1796- 1944)*, Gliwice [2000]
3. J. Schmidt, *Kąpieliska i łaźnie w Gliwicach*,w: *Rocznik Muzeum w Gliwicach*, T. VI
4. M. Król, *Dokument promocyjny dla ruin teatru miejskiego w Gliwicach*
5. *Opis techniczny do projektu architektoniczno- budowlanego odbudowy Teatru Miejskiego*
6. *w Gliwicach przy Al. Przyjaźni, dz. nr 8/12*,
7. *Gleiwitz. Herausgegeben von Magistrat Gleiwitz bearbeitet von stadtbaurat Schabik*, Berlin Halensee, 1928
8. B. Szczyпка- Gwiazda, *Poglądy artystyczne Karla Schabika a rozwój przestrzenno- architektoniczny Gliwic w czasach Republiki Weimarskiej w: Rocznik Muzeum w Gliwicach*,
9. T. XIV, s. 176

Dr Irma Kozima

²⁹ Tamże, s. 11

³⁰ Tamże, s. 11

³¹ Tamże, s. 12